

Doğu ve Batı Açısından Kadın ve Din

 NURAY BAYAT USTA ^a

Geliş Tarihi: 16.09.2024 | Kabul Tarihi: 28.10.2024

Öz: Yüzyıllardır insanların çoğu, metafizik bir alanın varlığına ve bir dinsel inanca bağlıdır. Kadın ve erkeğin birbirinden farklı iki toplumsal kategori olarak ele alınmaya başlanmasının özellikle modern dönemde kazandığı daha özel bir anlamı vardır. Elbette din, kadının toplumsal konumunu belirleyen en önemli değerler sisteminden biridir. Özelde İslam dininin kadına verdiği değeri doğru olarak değerlendirebilmek için diğer din ve toplumların kadına olan bakışlarını da doğru değerlendirmek gerekir. Diğer bir örnek Ortadoğu'da yaşananlardır. Bu bağlamda Orta Doğu bölgesinde kadınlar, siyasi ve toplumsal yapıda yüzyıllardır hak kazanımı ve sahipliğinde, Batı ile farklı bir gerçeklik yaşamaktadır. Diğer bir güncel örneklem 28 Şubat 1997'de Türkiye'de yaşanan postmodern darbedir. 28 Şubat sürecinde kadınlar ikili söylemsel karşılıklar ile araçsallaştırılmış ve nesneleştirilmiştir. Başörtüsü yasakları ile kadınların belirlenen görünüm dışında kamusal alana katılımları sınırlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din, kadın, metafizik, İslam, toplumsal konum.

^a İğdir Üniversitesi, Tuzluca MYO, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü
nuray.usta@igdir.edu.tr

Women and Religion from the Perspective of East and West

Abstract: For centuries, most people have depended on the existence of a metaphysical realm and a religious belief. The fact that men and women are treated as two different social categories has a special meaning, especially in the modern period. Of course, religion is one of the most important value systems that determine the social position of women. To correctly evaluate the value given to women by the religion of Islam in particular, it is necessary to correctly evaluate the views of other religions and societies towards women. Another example is what is happening in the Middle East. In this context, women in the Middle East region have been experiencing a different reality from the West in their rights and ownership in the political and social structure for centuries. Another current example is the postmodern coup in Turkey on February 28, 1997. In the February 28 process, women were instrumentalized and objectified by binary discursive responses. With the headscarf bans, women's participation in the public sphere was limited, except for the determined appearance.

Keywords: Religion, metaphysics, women, Islam, social position.

Yüzyıllardır insanların çoğu metafizik bir alanın varlığına ve bir dinsel inanca bağlıdır.¹ Din ve insan birbiriyle o kadar ilintili görülmüştür ki, din araştırmacıları insanı *homoreligiosus* (dindar varlık) olarak tanımlamışlardır. Tüm dinler insan ve metafizik veya Tanrı arasındaki bir iletişimin olduğu temeline dayanır. Yani inananlara göre bir Mutlak Hakikat (Ultimate Reality) vardır ve bu hakikat kendisini bir biçimde alemde açıklamaktadır. Bu durum Hristiyanlıkta Tanrı'nın bedene bürünerek yeryüzüne inmesi ya da İslam ve Yahudilikteki gibi vahiy yoluyla peygamberlerle konuşması şeklinde olabilir.

Kadın ve erkeğin birbirinden farklı iki toplumsal kategori olarak ele alınmaya başlanmasının özellikle modern dönemde kazandığı daha özel bir anlamı vardır. Bu ikiliği problem haline getiren ve bu kadar tartışmamıza sebep olan bir arka planın varlığından söz edebiliriz. Batıdaki birtakım gelişmeler, Avrupa'da sanayi devriminden sonra gelişen eğitim süreci, işçi sınıfının ortaya çıkışı ve Fransız devrimi gibi birtakım parametrelere bakarak bu durumu anlamlandırabiliriz. Çünkü Avrupa kültürünün ortaya çıkarmış olduğu modern dönemin tüm dünyaya yayıldığı küresel bir süreci yaşamaktayız. Batı da gerçekleşen bu olaylar kadınla ilgili kadın-erkek eşitliği, dinlerde kadına verilen değer, kadın hakları gibi konuları gündeme getirmiştir. Batı da meydana gelen modernleşmenin üç ayağından söz edebiliriz. İlki Aydınlanma felsefesidir ki yeryüzünde insanın kendi başına anlamını bulabileceğini, uhrevi manada bunun ilahi bir belirlenimi olamayacağını iddia etmektedir. Kısaca hümanist felsefe denilen insan merkezli seküler bir dünya anlayışının ortaya çıkışı diye özetleyebiliriz. Modern öncesi dönemde kadının değeri ve kadının konumu nedir sorusunun cevabının referansı dinken, Aydınlanma ile bu soruların cevabını toplumun dinamiklerinde buluyoruz. İkinci unsur sanayileşme ile kadının kamusal alana ve üretim sürecine katılmasıdır. Fabrikalarda işçi olan kadın-

¹ Merve Suna Özel Özcan, "Arap Baharı Süreci Sonrasında Orta Doğu'da Kadın", *Liberal Düşünce Dergisi*, Cilt 25, Sayı 97, 2020, ss. 89-108.

ların ezilmesiyle kadın hareketleri başlamıştır. Diğer bir unsur Fransız devrimi ile siyasal katılım ve oy hakkının kazanılmasıdır. Batıdaki tarihsel süreçteki bu olaylara paralel olarak kadın hakları ile ilgili mücadelelerde halen devam ediyor.

Tarihsel süreç açısından bakıldığında Ortaçağ sonrasında modernleşme ile birlikte, Batı dünyası insanı ve doğayı, akıl merkezli olarak yeniden sorgulamıştır. Bu durum düşünceden felsefeye, siyasetten sanata, bireyden topluma bütün sorgulama alanlarının önemli bir belirleyicisi olmuştur. Dolayısıyla modernizm her alanı etkilediğinden toplumsal ve siyasal yaşamda kadını da etkilemiştir. Aynı zamanlarda İslam dünyasına birçok eleştiri yöneltilmiş, kadın konusu da bunlardan biri olmuştur. Eleştirilerin içeriğine bakıldığında genel olarak; ön yargılı, temeli olmayan, ideolojik ve bilgisizce olduğu görülmektedir.

Elbette Din, kadının toplumsal konumunu belirleyen en önemli değerler sisteminden biridir. Özelde İslam dininin kadına verdiği değeri doğru olarak değerlendirebilmek için diğer din ve toplumların kadına olan bakışlarını da doğru değerlendirmek gerekir. Mesela, Yahudilik inancında her sabah “Tanrım beni erkek yarattığın için şükürler olsun” şeklinde dua edilmektedir.² Ve eski Yahudi hukukuna göre kadının bütün malı kocasına ait olduğu gibi, çok kadınla evlenmek de caizdir. Sonraki devirlerde Yahudi din adamları çok kadınla evliliğe sınırlama getirmişlerdir. Hristiyan dünyasında ise yüzyıllar boyunca kadın kötülüğün sebebi olarak algılanmıştır. Ortaçağ Avrupa’sında engizisyon mahkemelerinin yarattığı korku ve şiddet eksenli kilise baskısı öncelikli olarak kadınları hedef almış, büyücülük ve cadılık suçlamalarıyla çok sayıda kadın ateşe atılmıştır.

Dinlerde temel gaye kurtuluş olduğundan öte bir dünya anlayışı söz konusudur. İslam’da da “insanın dünya ve ahiret mutluluğunu amaçlayan” ifadesiyle kendini gösterir. Öte dünya inancı insanın ölümsüz bir varlık olması kabulüne dayanır Ölümsüzlük ruh

² Özlem Topcan, *Yahudilik ve Hristiyanlık Din Geleneklerinde Toplumsal Cinsiyet*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s. 14.

ile mümkündür. Çünkü ruh bedenden önce yaratılmıştır ve ölümden sonra da yok olmayacaktır. Ruh insanda bulunan tanrısal bir tindir. İslam'da kadının değerini kavramak için tam bu noktada şu konudan söz edilebilir. Ehlibeyt öğretisinde varlık alemindeki hiyerarşide Hz. Peygamber'den (sav) sonra Hz. Fatıma'nın (sa) ikinci insan olduğu kabulü kadına yüklenen değere iyi bir örnektir. Diğer insanlık aleminin bu hiyerarşide bir kadın olan Fatıma'nın (sa) altında kalması İslam'da insana, cinsiyet bağlamından ziyade insan perspektifinden bakıldığının kanıtıdır.

Diğer bir örnek Ortadoğu'da yaşananlardır. Bu bağlamda Orta Doğu bölgesinde kadınlar, siyasi ve toplumsal yapıda yüzyıllardır hak kazanımı ve sahipliğinde, Batı ile farklı bir gerçeklik yaşamaktadır. 2010 yılı sonrası Arap Baharı süreci ile birlikte, Orta Doğu'da kadınların sistem içindeki rolleri ve konumu büyük bir değişim ile karşı karşıya kalmıştır. Ortadoğu'da kadınların konumlarına ve kadın hareketlerine ilişkin analizlerin sıklıkla yaptığı hata, toplumsal dinamikleri betimlemek için tarih dışı kategorileri kullanmaya çalışmaktır. Bunu yaparak, İslam'ın kadınları kapattığı, modernleşmenin ise onları özgürleştirdiği sonucuna varmak gibi hızlı ve özensiz yargılara varılması kolaylaşır. Mervat Hatem, Mısır'da modern bir ulus-devlet inşa sürecini değerlendirirken, seçme ve seçilme hakkı, doğum izni ve çocuk bakım hizmetleri gibi iyileştirmelerin de "ikincil bir toplumsal cinsiyet bilincini üreten yeni disiplin ve toplumsal düzenleme biçimleriyle bittiğinin" farkında olmak gerekir. Diğer bir deyişle, modernleşmenin erkek egemenliğini yeniden tesis eden yeni bir toplumsal cinsiyet rejimi ile sonuçlandığı göz ardı edilmemelidir. Unutulmamalıdır ki, kadınlar İslami söylemin içinden konuştuklarında, sadece söylemin sınırlarını tartışma oyunculuğuna maruz bırakmakla kalmaz, aynı zamanda gerçek dünyadaki kısıtlamalara ve fırsatlara uygun olarak güçlendirici yöntemler inşa ederler. İslami söylem içinden konuşan kadınların da hem bu söylemin sınırlarını tartışmaya açtıkları, hem de bunu yaparken somut bağ-

lamlar ve somut imkânlar içinde hareket ederek güçlenme stratejileri kurdukları dikkate alınmalıdır.³

Dahası Ortadoğu'nun Arap Baharı sonrası sürecinin kadın haklarını geliştirmede tamamen başarılı olduğunu iddia etmek zor. Kadınları sadece bir araç ya da daha kötüsü daha büyük anlatıların ve siyasi duruşların kurbanları olarak görmek yerine, ilk adım onların siyasi özne olduklarını kabul ederek seslerini dinlemek olmalıdır. Aydınlanmış bakışın görünüşte cinsiyet ayrımı gözetmeyen ama özünde erkek algısı, kadınlarla konuşmaya izin vermiyor; en fazla erkeklerle konuşmaya izin verir. Sonuç olarak, onlar için neyin kabul edilebilir neyin kötü olduğunu, neyin kapatıcı olduğu, neyin dikte edilebilir olduğunu belirlemek mümkün ama kadınların kendilerinin konuşmasının önu kapatılmış olur.

28 Şubat 1997'de Türkiye'de meydana gelen postmodern darbe de son zamanlarda yaşanan bir başka olaydır. 28 Şubat sürecinde kadın, çelişkili söylemsel karşılıklarla nesneleştirildi ve araçsallaştırıldı. Başörtüsü yasakları ile kadınların belirlenen görünüm dışında kamusal alana katılımları sınırlandırılmıştır. Yasağa karşı miting ve yürüyüşler düzenleyen dernekler ve hayır kurumları aracılığıyla başörtülü kadınlar hak talep etmişlerdir. Böylece başörtülü kadınlar yasağa uymadıkları takdirde işlerinden ve okullarından atılma riskiyle karşı karşıya kalıyorlar ki bu da resmi alandan dışlanma anlamına geliyordu. Ancak yasağa uymaları durumunda ise özdeşleşmeye tabi olarak kendi benlik ve kimliklerinin parçalanması ile karşı karşıya kalmışlardır iddia edildiği gibi başörtüsü değil yasaklar kadınların tecridine neden olmuştur.⁴

Başörtüsü meselesi bir yandan insan hakları ve kadın sorunu çerçevesinde değerlendirilirken öte yandan bu değerlendirmeye ontolojik probleme neden olacağı ve başörtülü kadının erkek karşısındaki konumunu önceleyeceği düşüncesi ile karşı çıkmıştır. Döne-

³ Özel Özcan, "Arap Baharı Süreci Sonrasında Orta Doğu'da Kadın", ss. 89-108.

⁴ Ayşe Gökçe Arsan, *Türkiye'de Politik Nesne Olarak Kadın: 28 Şubat Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2019.

min başörtülü kadın Milletvekili Merve Kavakçı siyasi erkler tarafından meclisten çıkarılmıştır. Günümüze geldiğinde parlamento dahil tüm kamusal alanlarda başörtülü kadınlar yer almakta ve çalışabilmektedir. Daha sonra içinde bulunduğu konumu sorgulamaya başlayan ve dağıtılmış siyasal paylaşımlara karşı mücadele veren başörtülü kadın siyasal özneleşme sürecine girerek İslamcı kadına dönüşmüş ve diğer kadın gruplarından farklılaşmıştır.

Sonuç olarak, Doğu ve Batı arasında kadının konumu, iki farklı coğrafyada özellikle dini algıları belirlemenin yanı sıra sosyal, kültürel ve siyasi değişimleri de etkilemektedir. Pek çok dine olduğu gibi semavî dinler de kadının yaratılış özellikleri ve sorumlulukları ile ilgili bazı hükümler içermektedir. Birbirinin devamı niteliğindeki Yahudilik ve Hristiyanlığın kadın algısında benzerlikler olduğu belirtilmelidir. Öte yandan, İslam dininde daha açık ve çok daha kapsamlı ve ayrıntılı açıklamalar buluyoruz.

Kaynaklar

Arsan, Ayşe Gökçe, *Türkiye’de Politik Nesne Olarak Kadın: 28 Şubat Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2019.

Özel Özcan, Merve Suna, “Arap Baharı Süreci Sonrasında Orta Doğu’da Kadın”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Cilt 25, Sayı 97, 2020, 89-108.

Topcan, Özlem, *Yahudilik ve Hristiyanlık Din Geleneklerinde Toplumsal Cinsiyet*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.

